

Begrip

moslims

christenen

Nr.62 nov./dec. 1982

abt.per jaar f15,-

Losse nrs. f 2,50

Giro 4300211 t.n.v.

Begrip Cura Migratorum

RELATIES

MOSLIMS CHRISTENEN

IN HET LICHT VAN

BIJBEL EN KORAN

"Begrip"

Luybenstraat 17

5211 BR Den Bosch

tel. 073- 145159

"Waarom geloven jullie niet in Mohammed als profeet ? Wij erkennen wel Jezus als profeet." Een dergelijke vraag van een moslim krijgt een christen dikwijls te horen.

De islamitische visie op openbaring, profeten en wereldgeschiedenis verschilt nogal van de christelijke. Toch zullen we ons in dit standpunt moeten kunnen inleven, willen we met elkaar praten. Kunnen koran en bijbel met elkaar worden vergeleken ? J. Jomier, schrijver van Bijbel en Koran, analyse van een heilig boek, de Haan, 1982, (cf. Begrip nr. 61, bl. 12) heeft deze onderwerpen begin oktober behandeld tijdens een toernee langs enkele Nederlandse universiteiten. Het hoofdthema van zijn lezingen was: relaties moslims christenen in het licht van bijbel en koran. De nummers 14, 18, 19, 34, 42, 44 en 51 van Begrip hebben de koran reeds op een of andere manier aan de orde gesteld. Jomier doet dat hier op zijn eigen eenvoudige maar degelijke manier, als islamoloog, specialist in koran exegese, pionier van intergodsdienstige betrekkingen, vriend van veel moslims in Kairo en elders. Hij voert ons binnen in het koranisch denken en voelen, met praktische voorbeelden uit eigen ervaring, met diep respect en grote eerbied voor de andersgelovige, maar tevens met behoud van zijn eigen christelijke overtuiging.

Dat is het begin van een ware dialoog. Deze wensen wij u toe in de geest van Hem, die licht brengt in donkere dagen en broederschap eist van alle mensen.

Namens de redactie,

P. Reesink

RELATIES MOSLIMS CHRISTENEN IN HET LICHT VAN BIJBEL EN KORAN.

Dit is het onderwerp van deze lezing. Een dergelijk onderwerp is van bijzonder belang op de dag van vandaag in het licht van de ontwikkelingen van de moderne wereld. Ik denk aan het toenemend reizen, de aanwezigheid van moslimstudenten in West-Europa, het aantal buitenlandse werknemers uit islamitische landen en de daaruit voortvloeiende problemen van gemengde huwelijken. Daarbij komt vanzelfsprekend de recente informatie van T.V., fotoreportages en studies over islamitische volkeren en hun beschaving.

DE RECHTSPOSITIE VAN CHRISTENEN

De kwestie van relaties tussen moslims en christenen is belangrijk maar verre van eenvoudig. Ik zal niet spreken vanuit een juridische of politieke invalshoek. Deze invalshoek is belangrijk omdat het gaat om de rechtspositie van minderheden : christelijke minderheden in moslimlanden of moslimminderheden in landen waar christenen aan de macht zijn. Juridisch gezien zou het mogelijk zijn om te onderzoeken wat de koran leert over de relaties moslims christenen en tevens na te gaan wat de bijbel hierover zegt.

In de koran zijn verschillende teksten te vinden. Een van de meest beroemde is een vriendschapsverklaring aan een groep christenen die zich aangetrokken voelden tot het islamitisch geloof en bereid waren om moslim te worden:

" Gij zult als hevigsten der mensen in vijandschap jegens hen die geloven, de Joden bevinden en hen, die genoten geven; en gij zult als de naasten hunner in genegenheid voor hen, die geloven, hen bevinden, die zeggen : Wij zijn christenen. Zulks omdat onder hen zijn priesters en monniken en omdat zij zich niet verhoovaardigen. En wanneer zij horen wat nedergezonden is tot de Boodschapper, ziet gij hun ogen overvloeien van tranen, wegens wat zij leren kennen van het wezenlijke, terwijl zij zeggen: Onze Heer, wij geloven, zo schrijf ons op met de getuigenden. " (Koran,5,82-83)

Er is nog een andere tekst die eeuwen lang, tot aan de 19e eeuw, de grondslag is geweest voor de positie van joden en christenen in moslimlanden. " Bestrijdt hen, die niet geloven in God, noch in de Laatste Dag, en die niet verboden stellen wat God en zijn Boodschapper verboden hebben gesteld en die zich niet voegen naar de wezenlijke godsdienst onder degenen, aan wie de Schrift gegeven is, totdat zij uit de hand de schatting opbrengen, in onderdanigheid. " (K.9,29)

Ik vrees echter dat een dergelijk onderwerp te moeilijk zou zijn. Veel dingen veranderen vandaag. Het is onmogelijk om deze teksten goed uit te leggen zolang we niet weten waar moslims staan ten aanzien van de islamitische

wet. Kan de koranwet, in het arabisch de sjari'a, aangepast worden aan nieuwe omstandigheden ? Of staat hij eens en voor altijd vast zonder een mogelijkheid van verandering ? Daar gaat het om. Het antwoord is belangrijk voor de betrekkingen tussen christenen en moslims.

KENNIS VAN BIJBEL EN KORAN IS NOODZAKELIJK

Ik spreek nu echter liever over persoonlijke relaties tussen christenen en moslims in het licht van bijbel en koran. Laten we eens zien hoe die relaties zich praktisch voordoen in het leven van elke dag.

Allereerst zou ik het volgende willen benadrukken: persoonlijke relaties tussen christenen en moslims zijn gemakkelijker, als christenen niet alleen iets van de bijbel weten, maar als zij tevens op de hoogte zijn van de voornaamste thema's in de koran. Als ze n.l. hier enigszins mee bekend zijn, kunnen ze erg gevoelig liggende onderwerpen vermijden en zich zo beter concentreren op gemeenschappelijke waarden. Men moet wel geduld hebben. Wie dingen door wil drukken om tijd te winnen, neemt het risico om tijd te verliezen. Zo is de regel in niet-westerse landen. Hopelijk zal het eens mogelijk zijn om op dit onderwerp dieper in te gaan.

We bevinden ons momenteel in een nieuwe situatie. Overal, en voornamelijk in Europa, werken veel moslims onder ons. Hun aanwezigheid, hun werk, het feit dat zij mannen en vrouwen zijn zoals wij, dat zij God vereren, al deze factoren scheppen banden waar we rekening mee moeten houden. Hun aanwezigheid is een uitdaging: het antwoord hierop is niet gemakkelijk.

Wat we volgens mij allereerst moeten ondernemen in de huidige situatie is het bevorderen van wederzijdse kennis en begrip. Onze houding zoals die nu is, - moslims en christenen ieder voor zich - , lijkt op die van vreemdelingen. Een grote dosis onbegrip heeft zich eeuwen lang opgestapeld. Moslims weten weinig van christenen en christenen weten al even zo weinig van moslims. Zolang deze scheiding blijft, zullen we geneigd zijn onze broeders te verachten en te haten. Ik herinner me een oud Afrikaans gezegde: Als je broer jou niet begrijpt, komt dat omdat jij hem niet begrijpt. Zo gauw als je hem verstaat, zal hij jou verstaan. Men kan wel zeggen dat het onmogelijk is of in ieder geval erg moeilijk om moslims en hun diepste psychologische tendenzen te leren kennen, als we niets van de koran weten. En bijgevolg, aangezien de koran melding maakt van enkele belangrijke figuren, enkele thema's die aansluiten op bijbelse gegevens, moeten we dus ook de bijbel kennen om overeenkomsten en verschillen waar te nemen.

KENNIS MOET SAMEN GAAN MET SOLIDARITEIT EN INZET

Ik ben me er zeer goed van bewust dat je kunt opwerpen dat de kennis van de koran niet gemakkelijk is en zelfs dikwijls gevaarlijk. Je kunt dan zeggen dat we zo iets dan maar beter aan specialisten over kunnen laten. Is het niet voldoende werk, vreugde en droefheid van elke dag met onze moslimbroeders te delen? Relaties van gerechtigheid, vrede en ontwikkeling zijn toch al heel wat? Al deze bezwaren kan men inderdaad inbrengen.

Ik bedoel echter niet dat kennis van de hoofdthema's van de koran voldoende zou zijn. Ik weet heel goed dat ook menselijke en sociale eigenschappen nodig zijn voor iedere vorm van ontmoeting in de maatschappij en de meest voortreffelijke geleerden kunnen de slechtste dialoog-partners zijn. Ik weet bovendien dat het onderwerp koran gevaarlijk is als we niet voorzichtig zijn.

DE KORAN IS EEN GEVOELIG ONDERWERP DAT EERBIED VEREIST

Het gebeurt nogal eens dat christenen moslims pijn doen. Deze laatsten houden er niet van dat een niet-moslim over de koran spreekt. De moslimmaatschappij heeft haar eigen normen en waarden met betrekking tot de eer die men aan de koran betuigt. Een exemplaar in het arabisch geschreven is heilig, sacraal en elk gebrek aan eerbied is voor de moslim een belediging. En dan heb ik het niet over de vertalingen van de koran. Deze worden niet als heilig beschouwd; de moslims gebruiken ze dan ook niet voor het lezen van een liturgische tekst. Zij denken dat het onmogelijk is de koran te vertalen met zijn eigen stijl en volmaaktheid. Een vertaling geeft de betekenis van de tekst weer, niet de tekst zelf.

Als we deze problemen kennen, kan dit ons ervan weerhouden om onze moslimbroeders voor het hoofd te stoten in deze zo gevoelige materie. Daarbij komt nog dat moslims niet op hun gemak zijn, als niet-moslims de koran bestuderen. Zij denken dat de koran dan slechts een objekt wordt voor academische studies en geen middel om God te eren.

Het is dus een heel gevoelig onderwerp maar we kunnen het niet over het hoofd zien. Iemand uit West Europa heeft geen flauw idee van de plaats die de koran inneemt in het alledaagse leven binnen de moslimwereld.

DE PLAATS VAN DE KORAN IN HET DAGELIJKSE LEVEN VAN CAIRO

In de islamitische wereld is Caïro met zijn moskeeën, zijn universiteiten, zijn tradities, zijn hernieuwingsbewegingen een van de meest beroemde centra. De aanwezigheid van de koran kan men op de dag van vandaag overal bespeuren. Wandel maar eens door de volksbuurten van de stad, je komt dan voorbij moskeeën met luidsprekers. Iedere vrijdag, voor het middaggebed,

kun je in alle wijken een lange lezing uit de koran horen. Ook door de week wordt er uit de koran gelezen. Bij ieder van de 5 dagelijkse gebeden horen verzen uit de koran. Tijdens de Ramadan, de vastenmaand, leest men er elke dag uit en overal. Zelfs laat men graag privé een voorlezer thuis komen om de koran te reciteren als een liturgische plechtigheid. In de straten kan men dikwijls arbeiders een soort tent zien opzetten met allerlei lappen er op. 's Avonds na het avondeten ziet men er licht, stoelen, luidsprekers en obers die kleine kopjes koffie klaar maken. Meestal worden deze tenten gebruikt om gelegenheid te bieden zijn deelneming te betuigen bij een overlijden. Men leest de koran en schenkt koffie, zonder suiker als teken van rouw. Op andere ogenblikken houdt men bijeenkomsten van politieke of sociale aard; dan wordt de koran slechts aan het begin en aan het einde gelezen. Ik herinner me de bijeenkomst van 26 juni 1956 in Alexandrië, toen Abd en Nasr de nationalisatie van het Suezkanaal openlijk bekend maakte. Ik luisterde toen naar de radio. Als opening begon men met de eerste verzen van K. 54,1-3 : " Nabijgekomen is de Ure en gespleten is de maan. Maar indien zij een teken zien, wenden zij zich af en zeggen : als door toverij. En zij verklaren voor leugen en volgen hun lusten; maar iedere zaak is vastgesteld."

Alle radio-uitzendingen beginnen en eindigen met een lezing uit de koran. In Caïro is er zelfs een speciale radio-omroep, de stem van de koran : van 2 uur 's morgens tot 11 uur 's avonds wordt aan één stuk door de koran gereciteerd, zo nu en dan onderbroken door enkele preken of door een uitleg van de tekst. Veel handelslui en ambachtlieden luisteren in hun winkels naar dit programma. De grote meerderheid luistert natuurlijk liever naar beroemde zangers dan naar het declameren van de koran en toch ontmoet je dikwijls mensen die een gewillig oor lenen aan deze recitaties. Een van mijn vrienden ontmoette eens een taxichauffeur die regelmatig in zijn auto luisterde naar deze koranlezingen: hij kan veel bladzijden van het heilig boek uit het hoofd opzeggen. Dat is nu ongeveer 5 jaar geleden.

Op de begraafplaatsen kun je, elke donderdagmiddag of vrijdagmorgen en speciaal op godsdienstige feestdagen, een hele menigte mensen zien die een bezoek komen brengen aan de graven om te bidden. Dikwijls betalen ze een sjeik (een religieuze persoon) met het verzoek om een bijzondere lezing te verrichten uit de koran voor hun begraven familieleden of vrienden.

Ik spreek liever niet over magische praktijken die genezing, geluk en succes verzekeren enz. Hierbij gebruiken sommige moslims de koran, zoals sommige koptische christenen hiervoor psalmen gebruiken. Maar meer ontwikkelde mensen keuren deze praktijken af.

Ik zou hier nog aan toe willen voegen dat de aanwezigheid van de koran in het dagelijks leven overal te bespeuren valt. Soms staan er koranverzen geschreven in een bus boven de chauffeur of in allerlei winkeltjes. Men kan ook dikwijls lezen op een glazen deur of op een muur: " Dit komt van de genade van mijn Heer." (K.27,40).

Enkele verzen worden dikwijls gebruikt om politieke gebeurtenissen in kranten of op posters toe te lichten. In juni 1967 tijdens de 6 daagse oorlog en in oktober 1973, toen het Egyptische leger het Suezkanaal overstak, werden bijna alle verzen m.b.t. de dzjihaad (inspanning, heilige oorlog) in deze zin aangehaald.

Een van mijn jonge vrienden heeft een dissertatie gewijd aan de studie van enkele politieke redevoeringen. Hij stond verstomd over het grote aantal koranteksten. Dit bracht hem er toe om meerdere maanden lang de koran te bestuderen om deze beter te leren kennen.

Ook vind je in boekwinkels korte koranteksten te koop die meesterwerken zijn van kalligraphie. Maar in dit domein zijn de in Turkije geschreven teksten bijv. in Istanboel mooier dan die in Egypte zijn geschreven. De Turkse kunstenaars zijn de erfgenamen van een lange beroemde traditie. Verder ziet men nog teksten in steen uitgehouwen of op muren geverfd op bijna alle monumenten. Maar ik denk dat ik achter dit onuitputtelijk onderwerp nu een punt moet zetten om terug te keren naar het onderwerp relaties moslims christenen in het licht van bijbel en koran.

BIJBEL EN KORAN ERKENNEN GOD ALS SCHEPPER

De kennis van bijbel en koran laat ons allereerst zien hoe dicht moslims en christenen bij elkaar staan in het leven van elke dag. Zij zijn zich bewust dat alles een gave God's is: de mens is niet almachtig; zijn verstand, zijn zintuigen, zijn kracht, zijn familie en zijn rijkdom zijn hem gegeven door God, zelfs als hij dit alles zelf heeft ontwikkeld.

De koran ontkent niet de mogelijkheden van de mens maar stelt dat die van God komen en dat de mens dus moet handelen als een vrij wezen. Veel teksten in de koran spreken van God's gaven, van zijn goedheid. Zo staat er bijv. in een loflied op de schepping geschreven dat God voor de mens al die schepselen heeft geschapen, waarmee hij leeft. In soera (hoofdstuk) 16 van de koran, genoemd "de bij", wordt in v.3-18 alles in het dagelijks leven in betrekking gebracht met God : alles - zo wordt er gezegd - is voor de mens geschapen behalve als de tekst (v.8) zegt : " En ook scheidt Hij wat gijlieden niet weet ".

De mens moet God danken, Hem prijzen en erkennen dat God alleen de bron is van alles. Valse Goden kunnen zelfs geen vliegje scheppen. Als een christen dergelijke lofzangen leest, kan hij er alleen maar mee instemmen.

EEN GEMEENSCHAPPELIJKE GRONDHOUDING

Het is erg belangrijk te ontdekken dat christenen, moslims en joden samen godsdienstige waarden en overtuigingen hebben als een gemeenschappelijke basis. We hebben dezelfde godsdienstige grondhoudingen als de moslims. Het is misschien niet juist om van godsdienstige houding te spreken, men kan beter spreken van geloof in God. Want de kern van de islam is een vrije, actieve, bijna vreugdevolle overgave van het individu aan God. Een dergelijke overgave komt voort uit geloof in God, zijn eenheid, zijn barmhartigheid. Dit is de gehoorzaamheid van het geloof. In de brief van Jakobus 4,7 vinden we dezelfde termen : " Onderwerpt u dus aan God ".

EENHEID VAN HET MENSELIJK RAS

Zo'n kennis maakt ons bewust van het feit dat we allen zonen en dochters van Adam zijn. Deze uitdrukking, zonen van Adam, *banu Adam* in het arabisch, wordt gebruikt om de verwantschap aan te geven tussen alle leden van de mensheid.

DAGELIJKSE GELEGENHEID TOT CONTACT

In het dagelijks leven is het erg gemakkelijk om de verschillende gelegenheden aan te grijpen om sociale relaties aan te knopen met moslims. Geboorte, huwelijk, ziekte, moeilijkheden, dood, begrafenis, opvoeding van kinderen, grote feestdagen : dit zijn evenzo veel mogelijkheden voor christenen om contact op te nemen met moslims.

We zijn God's schepselen, we kunnen Hem samen loven, danken, zijn bescherming, zijn vergeving, zijn hulp vragen, en als de last van het leven te zwaar valt, kunnen we zijn barmhartigheid inroepen. Een gebed, niet uit de koran maar wel ermee verwant, zegt: " Ik vraag u niet om uw besluit te wijzigen, maar om erbarming te tonen in de toepassing ervan."

VEEL GEBRUIKTE WENSEN KOMEN UIT DE KORAN

In landen als Egypte, dat ik het beste ken, gebruiken christenen en moslims dezelfde woorden in veel levensomstandigheden. De meeste van die woorden staan in de koran of komen heel dicht bij de koranuitdrukking : " *elhamdu li llah,*" *ere zij God (K,1,1)*. Dit wordt gebruikt als dankzegging. In geval van overlijden zeggen alle Egyptenaren, zowel moslims als christenen:

" We behoren aan God en tot Hem zullen wij terugkeren." (K.2,156).

De mens weet ook dat hij geen macht over de toekomst heeft. Zijn plannen zijn niet zeker. Daarom mag men niet zeggen : Morgen zal ik dit of dat gaan doen zonder er aan toe te voegen : Als God het wil. Deze gedachte komt steeds terug in de koran. Men kan ze ook vinden in Jakobus' brief (4,15). Bijbel en koran stemmen overeen met dezelfde arabische formule: *in sja allah, zo God het wil.*

SOCIALE PLICHTEN, GEMEENSCHAPPELIJK AAN JODEN, CHRISTENEN EN MOSLIMS

De koran geeft ook de nodige regels voor het gemeenschapsleven, regels die we terugvinden in de bijbelse tien geboden bijv. de plichten van kinderen ten opzichte van de ouders (K.17,23-24). De koran legt vooral de nadruk op de plichten t.a.v. de moeder en herinnert eraan wat een moeder vele maanden voor haar kind moet verduren.

Wij vinden er ook het verbod van moord, overspel, valse getuigenis en diefstal. U zult misschien zeggen: alle monotheïstische godsdiensten beweren hetzelfde. U hebt gelijk. Een goede jood, een goed christen, een goede moslim erkent dat God de Heer van de schepping is met alle gevolgen vandien voor zijn geloof.

VERSCHILLEN IN VISIE OP OPENBARING

De redenen echter waarom joden, christenen en moslims hetzelfde standpunt innemen, zijn niet dezelfde. Enerzijds denken joden en vooral christenen dat het geloof in God als Heer van de schepping slechts het beginpunt van hun geloof is, omdat zij geloven dat God hierna nog doorging met zichzelf te openbaren. Voor de christenen openbaart Jezus meer van God's geheim dan Mozes of Noach (Noe).

Voor moslims zijn godsdienst en openbaring altijd hetzelfde geweest. Zo ook wat mensen zeggen over God, zijn grootheid, zijn barmhartigheid, zijn vergevingsgezindheid.

Het gemeenschappelijk geloof van moslims, christenen en joden, waarover we zojuist spraken, is slechts een basisgeloof voor de christenen, een geloof dat zich nog moet ontwikkelen. Voor de moslims is dit gemeenschappelijk geloof het maximum wat de mens kan bereiken. Het is het geloof van alle tijden, het geloof dat door alle profeten bevestigd wordt.

DE KORAN SPREEKT IN EEN PRACHTIGE STIJL OVER GOD DE SCHEPPER

We merken evenwel op dat in de Koran dit basisgeloof uitgedrukt wordt in een prachtige stijl. Enkele gezegden klinken als spreekwoorden, die ieder

van buiten kan leren en kan aanhalen. De koran bereikt zijn hoogtepunt als hij spreekt over God als Schepper, goedertieren in zijn schepping, en het zou interessant zijn deze stijl te bestuderen en te onderzoeken in welke mate het vergankelijke karakter van deze wereld en de eenheid van de schepper worden benadrukt.

Ook worden er sociale plichten onderstreept zoals de plichten van rijken tegenover de armen en de behoeftigen. Zo staat er geschreven dat de arme recht heeft op de rijkdom van de rijke.

Ik denk dat kennis van de koran ons helpt om onze moslimbroeders te begrijpen en gewaar te worden hoe belangrijk voor hen het idee van schepping is. God is vooral de Heer van de schepping. In de Koran staat dat God na de schepping alle mensen verzamelde die nog geboren moesten worden, alle nakomelingen van Adam, al zijn kinderen. K.7,172 : " En toen uw Heer van de zonen Adam's, uit hun lendenen, hun nageslacht nam en hen deed getuigen over zichzelf : Ben ik niet uw Heer ? Zij zeiden: Ja, wij getuigen. Dit voor het geval dat gij op de dag der Opstanding zegt: Wij hebben hiervan niet geweten."

De stijl van dit koranvers is erg beknopt en kernachtig, maar de betekenis is duidelijk. In beeldspraak wordt uiteengezet dat God's heerschappij in de menselijke natuur staat geprent.

GOD'S TRANSCENDENTIE

Dit aspect van God's grootheid komt heel dikwijls tot uiting in het leven van de moslims. " *Allahu akbar* " , *God is de grootste, God alleen is groot* " , zijn formules die we overal horen in moslimlanden. Het wordt vijf maal door de moëddzin (oproeper tot het gebed) verkondigd, telkens als hij boven vanaf de minaret tot het gebed oproept. Het wordt vele malen herhaald in de gebeden en men werpt zich ter aarde als de imām, de voorganger in het gebed, zegt: *Allahu akbar, God (alleen) is groot.*

Als je voorbij een moskee loopt tijdens het gebed en de deuren open staan en als je de mannen met hun voorhoofd de grond ziet raken als antwoord op de verkondiging *Allahu akbar*, dan begrijp je pas wat het voor een moslim betekent dat God alles is en dat de mens op zich zelf niets is. Al wat hij is, komt van God.

We moeten niet vergeten dat heel de liturgie in de islamwereld de gelovigen helpt om hun geloof in God's heerschappij levendig te houden. De vijf dagelijkse gebeden worden echter niet door alle moslims verricht, wel door een groot aantal. Men heeft mij gezegd dat in Caïro misschien 20 % van de moslims de vijf dagelijkse gebeden verricht. Toch is het in de gebeden dat

de gemeenschap de kracht van haar geloof vindt. Maar ook de Ramadan en de bedevaart kunnen het geloof verdiepen. Ook de omgeving en de massa-media herinneren de hele dag door aan de voornaamste onderwerpen van de islamitische leer. In het licht van de leer van de koran over God's grootheid kan men de woorden begrijpen van een professor aan het Katholiek Instituut van Parijs J.M.Abd el Jalil, gestorven in 1979: " Binnen de islam bestaat er een sterk, volharderd, onweerstaanbaar, rationeel en tegelijk irrationeel verlangen om God's grootheid en transcendentie te erkennen. Moslims zullen nooit kunnen getuigen van de liefde die God ons door Christus heeft geopenbaard, zelfs niet in louter uiterlijke uitdrukkingsvormen en handelingen, als deze getuigenis niet volledig wordt geschraagd door deze verhevenheid en transcendentie van God."

Men moet niet te snel spreken van secularisatie in de wereld van de islam. Natuurlijk is ook daar een beweging van secularisatie op gang maar deze verschilt nogal van wat wij hier in de westerse wereld kennen. Politiek en godsdienst staan daar nog dicht bij elkaar.

VERSCHILLEN IN OPVATTING OVER PROFETEN EN OPENBARING

Als wij, christenen en moslims, slechts deze gemeenschappelijke geloofswaarden hadden, zou alles erg gemakkelijk zijn. Maar in feite verschillen we op meerdere punten.

Dikwijls hoor je mensen zeggen: christenen en moslims erkennen dezelfde profeten. Koran en bijbel citeren immers namen zoals Adam, Noach, Abraham en vele andere grote namen van de heilsgeschiedenis tot Maria en Jezus. Dat is zo. Moslims eerbiedigen al die profeten. Zo staat er K.2,285: " ... en de gelovigen geloven eenieder in God, en zijn engelen, en zijn Schriften, en zijn Boodschappers; niet maken wij onderscheid tussen één van zijn Boodschappers."

Hier is de kennis van koran en bijbel belangrijk om de verschillen tussen ons te ontdekken en het is dikwijls beter om niet over die verschillen te spreken want men beschouwt ze als te problematisch. Een van deze netelige kwesties is die van de profeten.

In de koran koos God geen volk uit, Hij koos profeten uit. Het volk dat aan de profeten gehoorzaamde werd gezegend; het volk dat de profeten niet aanvaardde, werd vernietigd. De wereldgeschiedenis of heilsgeschiedenis is niet die van een volk door God geleid, door Hem opgevoed door alle moeilijkheden, alle opstanden heen, een volk dat een milieu voorbereidde waarin Christus geboren werd. Voor christenen is het hoogtepunt van de wereldgeschiedenis de komst van Christus, na een lange voorbereidingsperiode.

In de koran is de wereldgeschiedenis eenvoudiger. De profeten zijn niet volledig ten voeten uit getekend. Ze worden geschetst met enkele trekken. In de koran heeft Jezus minder persoonlijkheid als in de bijbel. Men vernoemt slechts zijn wonderbaarlijke geboorte uit de maagd Maria. Andere diverse wonderen worden alleen maar opgesomd, niet beschreven. ¹⁾ De koran spreekt wel van zijn barmhartigheid en de korancommentatoren beschrijven hem als een soort ascetisch levende monnik die geen plaats had om zijn hoofd neer te leggen. De overheersende figuur in de koran is Mohammed, de profeet van de islam. Elke profeet preekt dezelfde boodschap, maar hij preekt tot zijn eigen volk. De boodschap van Abraham is dezelfde als die van Mozes, Jezus en Mohammed. Er is geen voortgang in de openbaring. Alle profeten stuiten op dezelfde weerstand als Mohammed. Neem bijv. soera Nuh (Noach) K.71. Alles wat Noach daar zegt zou door Mohammed gesproken kunnen zijn, uitgezonderd de namen van de afgoden (vers 23) en de zinspeling op de zondvloed (vers 11). Ook Mozes en Abraham komen in de koran ter sprake met enkele gebeurtenissen uit hun leven. Toch wil de koran geen heilsgeschiedenis geven. De bedoeling is om lering te geven en daarvoor worden enkele gebeurtenissen uit het verleden gekozen en vermeld om de tekst kracht bij te zetten. Zo nu en dan zijn zulke verwijzingen er slechts om te bewijzen dat Mohammed zijn kennis van God ontving. Maar meestal zijn ze er om de algemene wet van de geschiedenis te illustreren. Deze algemene wet luidt als volgt: Wie niet aan God's boodschappers wil gehoorzamen, wordt vernietigd. Deze wet werd bevestigd door de zondvloed, die Noach overkwam, door de vernietiging van Loth's stad, door Pharao's dood in de Rode Zee, en door de ramp die drie volkeren trof in Arabië, volkeren die niet in de bijbel vernoemd worden. De koran bedreigt de tegenstanders : ze zullen dezelfde dood ondergaan, als ze weigeren Mohammed te erkennen als een echte boodschapper van God. Met ziet dus hoe gevoelig dit onderwerp van de profeten ligt. Als Christus slechts een profeet is die de komst van Mohammed voorspelt en alleen maar dezelfde boodschap herhaalt als alle andere profeten (d.w.z. God's heerschappij, de Schepper, de Barmhartige, de Verrijzenis) dan staan we ver van de christelijke geloofsleer. Het is nuttig dit onderwerp aan te stippen, maar voorzichtigheid is geboden.

1) cf. Geoffry Parrinder, Jezus in de koran, 150 bl. Ten Have, Baarn.

KORAN EN OUD TESTAMENT

Men hoort soms zeggen dat de koran erg dicht bij het Oude Testament staat. Ik heb dat zelf lang geleden eens verteld aan een van mijn vrienden, een Egyptische moslim. Hij wilde niets horen van zo'n beweging en nu pas begrijp ik hem. Enerzijds hebben de islam en het Oude Testament meerdere punten gemeen. Als Jezus in de Bergrede opsomt wat tot de ouden is gezegd, noemt hij geboden die zowel moslims als joden binden. Gij zult niet doden, gij zult geen overspel bedrijven, wat moet men doen in geval van scheiding enz. Dit alles hebben ook de moslims te horen gekregen. Anderzijds vinden we in het Oude Testament 2 of 3 erg belangrijke houdingen die we niet in de koran terugvinden. Allereerst is de belofte aan Abraham gedaan verschillend. Abraham is niet de vader van een groot volk, zoals voor de joden en de christenen, hij wordt niet "de vader van de gelovigen" genoemd zoals Paulus zegt. Hij is de vader van de profeten, in het arabisch *abū al anbijā'*. Hij bidt voor de arabieren en vraagt God om de komst van een arabische profeet (d.w.z. de komst van Mohammed).

EEN ANDERE OPVATTING OVER ZONDE

Een tweede verschil is dat profeten zich niet kunnen vergissen en geen zonde kunnen bedrijven want God beschermt hen. De koran kent slechts goede en slechte mensen. Alles is overduidelijk. We vinden er niet de realistische portretten van de bijbel. In de koran bijv. begaat koning David geen enkele zonde. Hij mag dan misschien wel even een slechte gedachte hebben gehad, maar dat is dan ook alles. We ontwaren niet in de koran de mengeling van goed en kwaad in iedere mens zelf, met zijn zonden, zijn berouw en ten slotte zijn morele vooruitgang. In de koran zijn de mensen niet zondebewust, zoals de menigten in het evangelie, die door zondebewustzijn gedreven werden naar de Jordaanvallei om St. Jan de Doper het doopsel van vergiffenis te vragen. Voor moslims is het eenvoudiger: God vergeeft zonder bemiddeling en het zondebesef is anders.

Een derde verschil komt uit de manier waarop over God wordt gesproken. In de koran valt niets te bespeuren van geheimzinnige beschrijvingen van legioenen engelen en van God. Passages zoals die uit Ezekiël, Daniël of uit het Boek der Openbaring zijn er onbekend. Sommige vormen van bijbelse beeldspraak vormen een struikelblok voor moslims. Ik kan me hun moeilijkheden wel indenken maar ik weet ook dat we het Oude Testament kunnen lezen met een diep gevoel voor God's grootheid, ik denk zelfs dat de stijl van de profeten van het Oude Testament ons een besef geeft van God's mysterie.

FUNDAMENTALISME

Hier stoten we op de kwestie van het fundamentalisme. De meeste moslims zijn fundamentalisten als het gaat over godsdienststudie. Koranexegese kan slechts besproken worden binnen het kader van de traditionele tekstverklaring. Ik ken maar enkele personen of groepen die een niet-fundamentalistisch standpunt innemen.

REDEN: DE KORAN IS GOD'S DIREKT ONOVERTREFFELIJK WOORD

De koran is volgens hen wonderbaar. Men kan feilloos bewijzen - zo zeggen de moslims - dat de koran van God komt. In dat geval is het dus de absolute waarheid en niets kan worden ingebracht tegen wat erin staat. Zo zegt bijv. een kernachtig vers uit de koran dat Christus niet door de joden gekruisigd is, dat hij niet door hen gedood is, het leek alleen maar zo. De moslims leren dat iemand anders in Jezus' plaats gekruisigd is. Men kan geen getuiger laten spreken of de geschiedenis raadplegen, als de koran eenmaal gesproken heeft.

Hier bereiken we de kern van de zaak in de relaties moslims christenen, nl. die van het wonder van de koran, van zijn onovertreffelijkheid (*al i'dzjāz*). Dit ligt te gevoelig om het als gespreksonderwerp te nemen en we kunnen het beter vermijden. Maar zolang we niet op een of andere manier tot een akkoord komen over dit onderwerp, kan de dialoog geen diepgang hebben.

KENNEN DE MOSLIMS ONZE SCHRIFTEN ?

Als we meer tijd hadden gehad, zouden we hebben kunnen spreken over een gemeenschappelijke bestudering van onze Schriften. Men zou zich de vraag kunnen stellen: kennen moslims onze Schriften ? Dat is een onderwerp op zich. Zonder het te behandelen kan ik wel zeggen dat we nog niet toe zijn aan dergelijke studies. Onze methoden verschillen te veel. En als het vóórkomt dat moslims onze Schriften lezen, doen ze dat met een speciale bedoeling. Ze zien deze in het licht van de koran en aanvaarden slechts wat op de koran lijkt of wat in ieder geval niet tegenstrijdig is met de leer van de koran. Al het andere zetten ze opzij.

Ik ken een kleine groep geleerden, moslims en christenen, die al 3 of 4 jaar samen bezig zijn met dit onderwerp. Hun konklusies zullen worden gepubliceerd. Maar tot nu toe heb ik slechts een gestencild blaadje gezien. Een Indische moslimgeleerde, Ahmad Khan, heeft in de vorige eeuw een boek geschreven over bijbelstudies. De meeste moslimstudies over onze Schriften behoren tot de strijdliteratuur. Ze zijn geschreven als antwoord op boeken die christenen tegen de islam schreven. Ds. J. Slomp heeft een van deze boeken bestudeerd :

het Barnabas-evangelie ¹⁾, een apokriefe tekst, die pas in de 16e eeuw is ontstaan.

Prof. Fazel ul Rahman schreef enkele boeken maar hij moest Pakistan verlaten om naar de V.S. te gaan vanwege zijn ideeën.

Men zou ook nog iets kunnen zeggen over een christelijke manier om de koran te lezen zoals bisschop Kenneth Cragg dat doet.

1) cf. Begrip No. 55 : Het pseudo-evangelie van Barnabas.

KONKLUSIE EN SAMENVATTING

Hier wil ik het bij laten. We hebben gezien hoe belangrijk de koran is in het leven van de moslims en hoe kennis van de hoofdthema's ons helpt in onze relaties met moslims.

Eenzijds hebben we gemeenschappelijke waarden, geloof in God, rechtvaardigheid en sociale betrekkingen, anderzijds zijn er de verschillen vooral m.b.t. de profeten, hun zending en hun respektievelijke gemeenschappen. Een dergelijke kennis laat zien wat wel en wat niet gezegd of gedaan kan worden.

oktober 1982

JACQUES JOMIER

AANHANGSEL

RELATIES TUSSEN MOSLIMS EN CHRISTENEN IN EGYPTE

Dergelijke relaties begonnen in Egypte 14 eeuwen geleden, toen de moslims het land overnamen. Zoals bekend hebben joden en christenen eeuwen lang een bijzondere positie ingenomen; ze betaalden een beschermingsbelasting (dzjiziya) en bezetten ondergeschikte posten; ze moesten zich aan de moslims onderwerpen. De verhoudingen tussen christenen en moslims kwamen in Egypte in een nieuw licht te staan in het midden van de 19e eeuw : er vond toen een belangrijke verandering plaats.

Het begon allemaal toen Mohammed Ali de belangrijkste ontdekkingen van de westerse beschaving wilde invoeren. Veel Koptische christenen hielpen hem daarbij. Maar vanaf de jaren 1810 - 1820 werden andere niet Koptische christenen gekozen. Zo werd bijv. een Maroniet (een christelijke Libanees) verantwoordelijk voor de eerste drukkerij Boulak in Cairo.

In 1855 of '56 werd de hoofdelijke belasting afgeschaft, die joden en

christenen tot dan toen moesten betalen. Alle Egyptenaren werden voor de wet gelijk. Dat was het begin van een secularisatiebeweging. Iedereen kent de diepgaande veranderingen die de Egyptische maatschappij de laatste 150 jaar heeft doorgemaakt. De christenen waren er als eersten bij om deel te nemen aan deze veranderingen. Als eersten hebben zij gestudeerd op scholen van missionarissen of later op de regeringsscholen. Als minderheidsgroep waren ze zich wel bewust van de noodzaak van studie voor hun zonen en later voor hun dochters. Maar er is een verschil tussen Koptische christenen d.w.z. de Egyptische christenen (het woord Kopt is een vorm van het Griekse woord voor Egypte; CyPT CoPT) en andere christenen. Deze andere christenen werkten samen met de nieuwe heersers na de Britse bezetting van 1882. De Koptische christenen echter waren allereerst Egyptenaren, zij namen dan ook een andere houding aan. Velen van hen namen deel aan de nationalistische beweging na 1919.

Tot nu toe worden de jaren 1919 - 1939 herdacht als het gouden tijdperk voor de relaties moslims christenen. Men hield veel bijeenkomsten in de beroemde moskee van Al Azhar om demonstraties voor te bereiden tegen de Britse bezetting. Hier kwamen zowel Koptische christenen als moslims. Toen de Britse overheid de deuren sloot van Al Azhar, nodigde een Koptische priester Al Qommos Sergios moslims en christenen uit om de vergadering in zijn eigen kerk te houden. Deze vorm van samenwerking heeft 20 jaar geduurd.

Op het ogenblik ligt de zaak heel anders en het is onmogelijk om hier in enkele minuten op in te gaan. De moeilijkheden zijn niet voorbij. Egyptische moslims zeggen graag dat er niets aan de hand is tussen moslims en christenen in Egypte. In feite is de werkelijkheid genuanceerder. Men ontmoet christenen in elke laag van de maatschappij, maar de hoogste plaatsen zijn voor moslims. Veel jonge Koptische christenen zijn bang dat ze geen baan zullen vinden in Egypte. Dat is een van de redenen waarom een groot aantal Koptische christenen het land verlaat om zich in de Verenigde Staten of in Australië te vestigen. De regering probeert enkele Koptische christenen als minister te hebben en op andere posten. Maar ik weet bijv. niet hoeveel er zijn in de ambassades.

KNELPUNTEN

Twee van de voornaamste knelpunten zijn bekeringen en kerkenbouw. De belangrijkste gebeurtenissen van het christendom in Egypte na het einde van de tweede wereldoorlog is een opleving van de Koptische kerk. God zij dank, alle christenen, zowel katholieken als protestanten, verheugen zich hierover. Jongens en meisjes werkten op Zondagsscholen of in christelijke studentenverenigingen. Daarna kozen ze om in het klooster in te treden.

Zo steeg het peil van de Koptische kerk. Enkelen wilden hun christelijk geloof ook met anderen delen. Maar toen twee of drie moslims in 1970 in Alexandrië openlijk christen werden zonder zich te verbergen, kwamen de poppen aan het dansen. Het traditioneel standpunt dat de islam hierin inneemt, is nog altijd hetzelfde.

De reeks bekeringen van de Koptische christenen tot de islam gaat normaal door zoals altijd. De vergelijking tussen deze twee vormen van bekeringen - enerzijds van christendom tot islam, anderzijds van islam tot christendom - valt uit in het nadeel van de christenen en is dan ook voor hen moeilijk aanvaardbaar. Zij voelen zich het slachtoffer van een onrechtvaardige behandeling. De tweede moeilijkheid is de kerkenbouw. Ieder jaar worden een of twee kerken of hallen die als kerk worden gebruikt, in brand gestoken door mensen uit de buurt. Meestal omdat de kerk geen toestemming kreeg van de regering. In november 1972, nadat er weer een kerk in brand was gezet, heeft een commissie van moslims en christenen, benoemd door de regering, een officiële verklaring uitgegeven, die in de beroemde krant van Cairo Al Ahram heeft gestaan (29.11.72). Hierin wordt uiteengezet dat de oorzaak van dergelijke gebeurtenissen gezocht moet worden in de wetgeving. Als Koptische christenen grond kopen om een kerk te bouwen, moeten zij eerst een bouwvergunning aanvragen. Dit kan 6 à 7 maanden duren zonet meer. Volgens de wet kan men geen kerk bouwen, als deze dicht bij een moskee komt; er moet tenminste een afstand van 500 m. bestaan. Enkele mensen bouwen dan erg snel een moskee dichtbij de aangekochte grond voor de toekomstige kerk en dan wordt de vergunning geweigerd omdat de kerk te dicht bij de moskee zou komen te staan. Dit is dus volgens de officiële verklaring de reden van de vele moeilijkheden tussen christenen en moslims. De christenen bouwen dus zonder vergunning of ze begruiken een hal als kerk. Dan komt er heibel met de bureu en kan de crisis uitlopen op een brand.

J. JOMIER

" HET BESTE UIT BEGRIP " 159 blz. Prijs: f. 15,- incl. porto.

Een bloemlezing uit vijf jaargangen van het tijdschrift BEGRIP, als bijdrage tot een betere verstandhouding tussen christenen en moslims. De bijdragen beogen vooral achtergrondinformatie over de islamitische leef- en denkwereld voor belangstellenden uit het onderwijs, de gezondheidszorg, de kinderscherming enz.

Te bestellen: Giro 4300211 t.n.v. Cura Migratorum - Begrip

Luybenstraat 17 , 5211 BR 's Hertogenbosch

RECTIFICATIE

Bij Begrip Nr. 61 werd aan onze lezers het thema-nummer van het Buitenlandersbulletin Nr. 7, 1982 over de islam aangeboden met een losse aanvullende bladzijde, opgesteld door de redactie van Begrip. Op de schrijver Drs. A.F. Ros is een en ander "als een denigrerende toon" overgekomen. Met een aantal van onze addenda kon hij zich niet verenigen. Hier volgt een samenvatting van zijn belangrijkste opmerkingen:

p. 12, regel 13-14 :

De schrijver "heeft het daar over de meningen die heersten in het begin van de formatieperiode van de Islam en niet over moderne theorieën over het kalifaat". Onze opvatting sloot bij deze laatste aan.

p. 13 het schema : voor de schrijver betekende de lijnen historische afscheidingen, wij hadden deze lijnen geïnterpreteerd als onderverdelingen.

Wij zijn het dus beiden eens "dat Sji'ieten en Charidjieten afscheidingen en geen onderverdelingen zijn van de soennieten. Een huidige Sji'iet is dus geen soenniet.

p. 29 : " Het verband tussen zaar-ceremonie en Marokko komt in de tekst niet voor ... Over de zaar in Egypte is uitvoerig geschreven (o.a. de gebroeders Kriss). Het is echter geen Ethiopische magie, zoals U stelt, maar een vorm van magie dat zijn oorsprong heeft bij de Haussa. Uit persoonlijke mededelingen van antropologen weet ik dat de zaar onlangs in Tunesie gesignaleerd is." Verder zij nog vermeld dat de tekst van dit thema-nummer over de islam de neerslag is van het verhaal dat de tentoonstelling begeleidt over de Islam in het Museum voor Land en Volkenkunde, Willemskade 25, Rotterdam.

Een verslag van deze tentoonstelling vindt u elders in dit nummer.

P. Reesink

BOEKBESPREKING:

Maxime Rodinson, Mohammed, Wereldvenster, Bussum, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, Nederlandse vertaling, 1982; 347 blz. Prijs f. 39,50.

"Over Mohammed weten we maar weinig met zekerheid", zegt Rodinson.

"Maar dwars door verdachte verhalen en wankel overleveringen heen kan men een glimp opvangen die een weerspiegeling is van een bijzondere persoonlijkheid die de gewone mensen die zich rondom hem verzamelden, verbaasde"

(blz. 269).

Deze woorden tekenen de aard van dit boek en van de schrijver zelf. Rodinson schrijft objectief, met grote kennis van zaken, kritisch en met veel respect voor de Arabische profeet. Rodinson schildert Mohammed zoals hij hem heeft leren kennen uit de historische bronnen en de vroegste biografieën. De historische bronnen zelf dateren uit ongeveer 150 jaar na de dood van Mohammed. Rodinson wilde heel expliciet de eenzijdigheid vermijden van vooral christelijke, negatieve geschiedschrijvers, maar ook de eenzijdigheid van al te fervente volgelingen van de profeet (blz. 268).

Bijzondere verdienstelijk in dit boek is dat Rodinson heel het gebeuren rond Mohammed plaatst in de kontekst van zijn tijd. De tijd waarin Byzantium en Perzië tegenover elkaar stonden en hun invloed deden gelden in het Arabische schiereiland. We maken ook kennis met het Arabië van die tijd met zijn stadjes en stammen, zijn goden en godinnen met zijn afgodenverering rond de Kaaba van Mekka. En daartussenin, vooral in de randgebieden, Joden en christenen, die op een of andere manier Mohammed hebben beïnvloed bij het ontvangen en uitdrukken van zijn monotheïstische inspiratie. Dit historische milieu wordt beschreven in de twee eerste hoofdstukken (Ontmoeting met een wereld en met een land).

Uit dat milieu zien we dan Mohammed oprijzen. Niet enkel als een product van de tijdsomstandigheden, maar ook als een persoon die tot in de grond van zijn ziel door bijzondere krachten werd bewogen, met ervaringen die door Rodinson als mystiek worden omschreven. Die ervaringen van God, de almachtige en barmhartige, hebben in Mohammed de geesteshouding van totale onderwerping opgeroepen aan Gods wil ("islaam"), juist die houding die hij heeft kunnen meedelen aan zijn volgelingen (blz. 118). En bij dit alles speelt dan voortdurend die Arabische achtergrond mee die de Islam, ondanks zijn universeel karakter, tot een typisch Arabische godsdienst heeft gemaakt. Uit heel dit complexe proces is een ideologie gegroeid, een sekte, een georganiseerde godsdienst met een sterke sociaal-economische gebondenheid aan de Moslem-staat. Over deze onderwerpen handelt het derde en vierde hoofdstuk.

De twee volgende hoofdstukken gaan over de uitbreiding van de oorspronkelijke kern die zich in Medina had gevormd en over de verdere politieke groei en uitbreiding. Hoofdstuk 7 laat zien hoe Mohammed de toekomst van de Islam heeft verzekerd doordat hij niet alleen een ideologie heeft geformuleerd maar ook tegelijkertijd die ideologie heeft vastgelegd in de Moslem-staat die hij heeft gesticht. Deze laatste gedachte wordt verder verklaard, met toepassing op deze tijd, in een aanhangsel dat getiteld is: " Van Mohammed tot de politieke islam van nu ".

Dit boek van Rodinson (oorspronkelijk geschreven in 1961) verdient de hoogste aanbeveling. Het is vooral geschikt voor mensen die een eerste, degelijke inleiding wensen in het leven van Mohammed en de Islam. De wat kleine druk mag niemand afschrikken.

dr. G. Linssen

DE ISLAM, EEN LEVENSWIJZE

Zo luidt de titel van een zeer overzichtelijke, duidelijke en met audiovisuele middelen goed ondersteunde tentoonstelling in het museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam, Willemskade 25 (lijn5) tel. 010-111055. Naast het ontstaan van de islam, de leer en de plichten met alle gevolgen vandien voor het dagelijkse leven, wordt ook aandacht besteed aan de verschillende cultuurgebieden (sommige moslims zijn niet erg gelukkig met de overgrote foto van Khomeiny) en aan volksgeloof. Ook belicht men goed de knelpunten die moslims ontmoeten, als zij als gelovigen in Nederland willen leven (bijv. ritueel slachten, problemen rond begravenis, gebedsruimten).

Warm aanbevolen.

IN- EN UIT-TE-GRATIE

De Interkerkelijke Werkgroep Buitenlandse Arbeiders in Rotterdam heeft deze brochure uitgegeven t.g.v. haar 10 jarig bestaan. Een twaalftal auteurs van verschillende achtergronden en vanuit diverse invalshoeken zetten uiteen wat zij onder het veel gebruikte en vaak omstreden begrip "integratie" verstaan. Prijs 4,50 (incl. porto), giro 522029 t.n.v. Centrale Hervormde Jeugdraad, Rotterdam, met vermelding van Brochure In- en uit-te-gratie. Tel. 010-132100

STUDIEDAGEN IN ENGELAND

Het "Centre for the Study of Islam and Christian Muslim Relations" te Birmingham, U.K., organiseert van 9-15 april 1983 een studieweek voor predikanten, priesters en kerkelijke werkers. Van de docenten noemen we o.a. Dr. D. Ker, Prof. Dr. H. Askari, Dr. J. Nielsen. De kosten bedragen, exclusief reis, maar inclusief pension £ 120,00.

Deze cursus is tweetalig: engels en duits, omdat de Evangelische Kirche in Duitsland medewerking verleent.

Het is mogelijk om een vliegretour A'dam-Birmingham te nemen met speciale korting. Wie geïnteresseerd is, schrijve rechtstreeks aan Dr. J. Nielsen, Selly Oak Colleges, Bristol Road, Birmingham, B29 6LE U.K. tel. 09-44-21-4724231

Ook zal de vijfde internationale zomerkursus "Islam and Christianity" weer plaats vinden in Birmingham van 15-29 juli (met mogelijkheid van inschrijving voor één week). Inlichtingen over programma, kosten en logies op bovenvermeld adres.

DE ISLAM

Het Amsterdam's Centrum Buitenlanders (Prinsengracht 735^{II}, 1017 JX A'dam, tel. 020-247413) heeft een keurig verzorgd nummer uitgegeven. Deze degelijke informatie over de islam is de bewerking van een aantal lezingen aan de Volksuniversiteit van A'dam over de islam (A.Wessels), ontstaansgeschiedenis en geloofsleer (R.Peters), politiek (R.Peters), bouwkunst (H.van den Broek), de vrouw en de islam (S.Zimmermann), Turkije (Bekir Çakici), Marokko (K.Wagtendonk), Pakistan (H.van Leeuwen), Amsterdam (H.Elmoudni). Een beknopte literatuurlijst sluit deze aan te bevelen uitgave.

P.Reesink

Sinds de uitgave van HET BESTE UIT BEGRIP verschenen de volgende nummers:

56. Islam en democratie.
57. Secten in de islam.
58. De islam in het Europese deel van de Sovjet-Unie.
59. Christelijk islamitische ontmoeting.
60. Ritueel slachten.
61. De Kerkelijke Opdracht tegenover Moslim-immigranten

Redactie van BEGRIP:

P.Reesink: relatieopbouw moslims - christenen, in dienst van Cura Migratorum.
Eindredacteur. Adres: Luybenstraat 17; 5211 BR Den Bosch. 073-145159.

Drs. J. Slomp: predikant in algemene dienst van de gereformeerde kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving. Adres: Dienstencentrum, P.B. 203, 3830 AE Leusden.

J. Rijk : Secretaris van het R.K. Vreemdelingenpastoraat. Adres: Luybenstraat 17
5211 BR Den Bosch.

P. Backx : Pastor, Effenseweg 1, 4838 BA Breda. Tel.: 076 - 132825.

Buitenlandse correspondenten: Gerda Versteegden-Rouached, Comité Culturel,
Mahdia, Tunesië.

Herman Obdeyn, Rabat, Marokko.

Administratie en abonnementen: A. de Laat, Luybenstraat 17, 5211 BR Den Bosch